

Ο Θεός, η ελευθερία και το πρόβλημα του κακού

/ Γνώμες

Το πρόβλημα του κακού είναι ένα από τα ισχυρότερα επιχειρήματα που έχουν διατυπωθεί απέναντι στην πίστη σε έναν Θεό αγάπης. Αν ο Θεός είναι παντοδύναμος και αγαθός, γιατί υπάρχει τόσος πόνος στον κόσμο; Γιατί δεν τον αποτρέπει; Και ακόμη περισσότερο: μήπως ο ίδιος τον επιτρέπει ή ακόμη και τον στέλνει για να παιδαγωγήσει τον άνθρωπο;

- *Του Πέτρου Δ. Δαμιανού (Δρ. Φιλοσοφίας – Διδακτικό Προσωπικό ΕΜΠ)*

Εδώ, όμως, χρειάζεται μια βασική διάκριση. Η φράση «ο Θεός επιτρέπει το κακό» συχνά παρερμηνεύεται σαν να σημαίνει ότι ο Θεός προκαλεί τον πόνο για να διδάξει, να τιμωρήσει ή να οδηγήσει κάποιον στον «ίσιο δρόμο». Αυτή η εικόνα δημιουργεί εύλογη αντίδραση. Ένας Θεός που προκαλεί τραύμα για να απαιτήσει στη συνέχεια την επιστροφή του ανθρώπου κοντά Του μοιάζει περισσότερο με τιμωρό παρά με Θεό αγάπης.

Υπάρχει όμως ένας άλλος τρόπος να δούμε το πρόβλημα.

Ο άνθρωπος διαθέτει ελεύθερη βούληση. Και αν η ελευθερία είναι πραγματική, τότε πρέπει να έχει πραγματικές συνέπειες. Ο άνθρωπος μπορεί να αγαπήσει, αλλά μπορεί και να μισήσει. Μπορεί να δημιουργήσει, αλλά και να καταστρέψει. Μπορεί να ενεργήσει υπεύθυνα, αλλά μπορεί επίσης, από αμέλεια, απληστία ή συμφέρον, να βλάψει ανθρώπους που ίσως δεν θα γνωρίσει ποτέ.

Συνήθως αναγνωρίζουμε εύκολα αυτή την ανθρώπινη ευθύνη στον πόλεμο, στη βία, στην εκμετάλλευση ή στο έγκλημα. Πολύ πιο εύκολα όμως αποκαλούμε «φυσικό κακό» έναν καρκίνο, έναν σεισμό, μια πλημμύρα ή μια συγγενή ασθένεια. Εκεί ίσως βιαζόμαστε.

Ο σεισμός είναι φυσικό φαινόμενο. Η κατάρρευση όμως ενός κτιρίου μπορεί να οφείλεται σε κακοτεχνία, διαφθορά, ελλιπή υλικά ή αδιαφορία για τους κανονισμούς. Η βροχή είναι φυσικό φαινόμενο. Η πλημμύρα μπορεί να γίνει καταστροφική επειδή κλείστηκαν ρέματα, καταστράφηκαν δάση ή χτίστηκαν επικίνδυνες περιοχές. Μια ασθένεια μπορεί να συνδέεται με περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις, επαγγελματικές εκθέσεις ή επιλογές που έγιναν πολλά χρόνια πριν.

Το κρίσιμο σημείο είναι ότι σχεδόν ποτέ δεν γνωρίζουμε ολόκληρη την αιτιακή αλυσίδα ενός συγκεκριμένου πόνου. Οι συνέπειες της ανθρώπινης ελευθερίας μπορούν να περάσουν από γενιά σε γενιά, από κοινωνία σε κοινωνία, από μια απόφαση σε ανθρώπους εντελώς άσχετους με εκείνον που την πήρε.

Άρα, όταν δεν γνωρίζουμε ανθρώπινη αιτία, δεν δικαιούμαστε να συμπεράνουμε ότι ανθρώπινη αιτία δεν υπάρχει.

Αυτό δεν αποδεικνύει ότι κάθε ανθρώπινος πόνος προέρχεται τελικά από ανθρώπινη ελεύθερη βούληση. Θα ήταν εξίσου αυθαίρετο να ισχυριστούμε ότι το έχουμε αποδείξει. Δείχνει όμως κάτι φιλοσοφικά πολύ σημαντικό: δεν μπορούμε να παρουσιάζουμε ως βεβαιότητα την αντίθετη θέση, ότι δηλαδή υπάρχουν περιπτώσεις ανθρώπινου πόνου στις οποίες αποκλείεται κάθε ανθρώπινη εμπλοκή.

Και εδώ αλλάζει το πρόβλημα του κακού για εκείνον που ήδη έχει λόγους να πιστεύει ότι «ο Θεός αγάπη εστί».

Αν κάποιος πιστεύει σε έναν προσωπικό Θεό που ενδιαφέρεται για κάθε άνθρωπο και ταυτόχρονα βλέπει πόσο τεράστια δύναμη έχουν οι συνέπειες της ανθρώπινης ελευθερίας, τότε, όταν συναντά έναν ανεξήγητο πόνο, είναι πιο λογικό να μην εγκαταλείψει την πίστη του στον Θεό της αγάπης. Είναι πιο λογικό να δει ως

πιθανότερο ότι υπάρχει μια αιτιακή αλυσίδα που δεν γνωρίζει.

Αυτό είναι ο απαγωγικός συλλογισμός: είναι πάντα πιο λογικό να επιλέγουμε την εξήγηση που δένει καλύτερα με το σύνολο όσων θεωρούμε αληθινά.

Η θέση αυτή δεν λέει: «Δεν ξέρω ποιος φταίει, άρα κάποιος άνθρωπος φταίει». Λέει κάτι πιο προσεκτικό: «Γνωρίζω ότι η ανθρώπινη ελευθερία δημιουργεί τεράστιες, συχνά αόρατες αλυσίδες συνεπειών. Δεν μπορώ να βρω, ούτε καν, μια ανθρώπινη περίπτωση πόνου στην οποία να αποδεικνύεται ότι τέτοια εμπλοκή είναι αδύνατη. Επομένως μοιάζει πολύ αυθαίρετο, η άγνοιά μου για την αιτία να αποτελεί απόδειξη ότι ο Θεός προκάλεσε τον πόνο ή αδιαφόρησε για αυτόν».

Στο σημείο αυτό αποκτά ίσως ένα βαθύτερο νόημα και η βιβλική αναφορά στην παρακοή των πρωτοπλάστων. Το προπατορικό αμάρτημα μπορεί να ιδωθεί όχι απλώς ως μια παράβαση που προκάλεσε την οργή του Θεού και ακολούθησε μια εξωτερικά επιβληθείσα τιμωρία, αλλά ως η πρώτη δραματική χρήση της ανθρώπινης ελευθερίας εναντίον της ίδιας της σχέσης του ανθρώπου με την πηγή της ζωής.

Η προειδοποίηση του Θεού τότε δεν χρειάζεται να ακουστεί ως απειλή: «αν παρακούσεις, θα σε κάνω να πονέσεις και θα σε θανατώσω». Μπορεί να ακουστεί ως αποκάλυψη μιας πραγματικότητας: «αν απομακρυνθείς από την πηγή της ζωής, θα γνωρίσεις τις πολύ αρνητικές συνέπειες αυτής της απομάκρυνσης». Όπως η φωτιά καίει όχι επειδή κάποιος τιμωρεί εκείνον που την αγγίζει, έτσι και η απομάκρυνση από τη ζωή έχει συνέπειες επειδή ακριβώς είναι απομάκρυνση από τη ζωή.

Υπό αυτή την έννοια, ο πόνος και η φθορά δεν χρειάζεται να θεωρηθούν εφευρέσεις ενός τιμωρού Θεού. Μπορούν να νοηθούν ως η ιστορική ανάπτυξη των πραγματικών συνεπειών μιας ελευθερίας που στράφηκε μακριά από τον προορισμό της. Και οι συνέπειες αυτές δεν μένουν ποτέ κλεισμένες σε εκείνον που έκανε την πρώτη επιλογή. Διαχέονται στους άλλους, στις κοινωνίες, στις επόμενες γενιές.

Έτσι, τα παιδιά δεν χρειάζεται να θεωρηθεί ότι κληρονομούν την προσωπική ενοχή των πατέρων τους. Κληρονομούν όμως έναν κόσμο που έχει ήδη διαμορφωθεί από την ανθρώπινη ιστορία. Ένα παιδί μπορεί να μην ευθύνεται καθόλου για μια κατάσταση και παρ' όλα αυτά να ζει μέσα στις συνέπειες πράξεων που προηγήθηκαν πολύ πριν γεννηθεί. Άλλο ενοχή και άλλο συνέπεια.

Η αναφορά λοιπόν στο προπατορικό αμάρτημα μπορεί να λειτουργήσει ακριβώς ως θεολογική διακήρυξη ότι η ρίζα του πόνου δεν βρίσκεται στον Θεό αλλά στην κατάχρηση της ελευθερίας. Ο Θεός δίνει την ελευθερία· ο άνθρωπος μπορεί να τη

στρέψει εναντίον του αγαθού· και επειδή η ελευθερία είναι πραγματική, οι συνέπειές της είναι επίσης πραγματικές.

Έτσι η φράση «ο Θεός επιτρέπει το κακό» αποκτά διαφορετικό νόημα. Δεν σημαίνει ότι ο Θεός δημιουργεί τον πόνο και μετά τον χρησιμοποιεί παιδαγωγικά. Σημαίνει ότι έχει παραχωρήσει στον άνθρωπο πραγματική ελευθερία, άρα και πραγματική δύναμη να επηρεάζει τον κόσμο.

Αυτό δεν σημαίνει ότι ο Θεός δεν δρα. Μπορεί να αποτρέπει το κακό, να περιορίζει τις συνέπειές του ή να παρεμβαίνει με τρόπους που εμείς δεν γνωρίζουμε. Δεν χρειάζεται όμως να γνωρίζουμε γιατί επεμβαίνει σε μία περίπτωση και όχι σε μία άλλη για να υποστηρίξουμε ότι δεν είναι ο δημιουργός του πόνου. Το να επιχειρήσουμε να εξηγήσουμε κάθε θεία απόφαση θα σήμαινε ότι φιλοδοξούμε να γνωρίζουμε το «μυαλό του Θεού».

Έτσι, εμφανίζεται σε αυτό το σημείο ακόμη μια σημαντική πλευρά της έννοιας «επιτρέπει». Αν ο Θεός είχε δημιουργήσει τον άνθρωπο ελεύθερο, αλλά κάθε φορά που η ελευθερία του παρήγαγε οδυνηρές συνέπειες τις ακύρωνε θαυματουργικά, τότε η ελευθερία θα παρέμενε μόνο θεωρητική. Ο άνθρωπος θα μπορούσε να επιλέξει το κακό, αλλά δεν θα μπορούσε ποτέ πραγματικά να το πραγματοποιήσει. Θα μπορούσε να αμελήσει, αλλά η αμέλειά του δεν θα είχε αποτέλεσμα· να καταστρέψει, αλλά τίποτε δεν θα καταστρεφόταν· να βλάψει, αλλά κανείς δεν θα πληγωνόταν.

Τότε όμως η ελευθερία θα ήταν ένα είδος θεάτρου. Οι επιλογές μας θα υπήρχαν, αλλά δεν θα είχαν πραγματικό βάρος μέσα στον κόσμο.

Η ελευθερία, επομένως, είναι πράγματι δίκοπο μαχαίρι. Είναι η δυνατότητα να αγαπήσει κανείς πραγματικά, ακριβώς επειδή είναι και η δυνατότητα να αρνηθεί την αγάπη. Και αυτό δεν μπορεί να γίνει κατανοητό μόνο ως θεωρητική προειδοποίηση. Η πραγματική ελευθερία αποκαλύπτει στην πράξη τις συνέπειές της.

Έτσι μπορούμε να πούμε ότι ο Θεός «επιτρέπει» τον πόνο όχι επειδή χρειάζεται να πληγώσει τον άνθρωπο για να του δώσει ένα μάθημα, αλλά επειδή δεν ακυρώνει διαρκώς την πραγματικότητα της ελευθερίας που ο ίδιος του χάρισε. Και μέσα από τις συνέπειες αυτής της ελευθερίας ο άνθρωπος μπορεί πράγματι να συνειδητοποιήσει τι σημαίνει να απομακρύνεται από το αγαθό, από τον άλλον άνθρωπο και τελικά από τον Θεό.

Αυτό δεν σημαίνει ότι ο πόνος δεν μπορεί να αποκτήσει παιδαγωγική επίδραση. Το αντίθετο: μπορεί να αποκτήσει βαθιά παιδαγωγική δύναμη χωρίς να είναι ο Θεός

εκείνος που τον προκάλεσε.

Η παραβολή του ασώτου είναι ίσως η καθαρότερη εικόνα αυτής της διάκρισης. Ο πατέρας δεν στέλνει στον γιο του την πείνα, τη φτώχεια και την ταπείνωση. Δεν οργανώνει την πτώση του για να τον αναγκάσει να επιστρέψει. Του δίνει την περιουσία που ζητά και τον αφήνει να φύγει. Σέβεται ακόμη και μια ελευθερία που γνωρίζει ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί καταστροφικά.

Ο γιος φτάνει τελικά στην εξαθλίωση. Και ακριβώς εκεί «εις ἑαυτὸν δὲ ἔλθων» καταλαβαίνει πού βρίσκεται. Ο πόνος γίνεται αφορμή αυτογνωσίας και επιστροφής. Δεν προκύπτει όμως από αυτό ότι ο πατέρας του έστειλε τον πόνο για να τον συνετίσει. Ο πατέρας δεν τον έσπρωξε στο χοιροστάσιο. Περιμένει να επιστρέψει από αυτό.

Αυτή η διάκριση είναι εξαιρετικά σημαντική και στη ζωή μας. Το γεγονός ότι μια ασθένεια, μια απώλεια ή μια μεγάλη δοκιμασία οδήγησε κάποιον σε βαθύτερη πίστη, αλλαγή ζωής ή μετάνοια δεν σημαίνει ότι ο Θεός του έστειλε την ασθένεια, την απώλεια ή τη δοκιμασία για να τον αλλάξει.

Από το «ο άνθρωπος βρήκε τον Θεό μέσα στον πόνο» δεν ακολουθεί το «ο Θεός προκάλεσε τον πόνο για να Τον βρει ο άνθρωπος».

Αντιθέτως, ο Θεός μπορεί να μεταμορφώσει το κακό χωρίς να είναι ο δημιουργός του. Μπορεί να χρησιμοποιήσει ακόμη και τις συνέπειες της ανθρώπινης απομάκρυνσης ως δρόμο επιστροφής, χωρίς να χρειάζεται να θεωρήσουμε ότι ο ίδιος δημιούργησε αυτές τις συνέπειες ως μέσο χειραγώγησης.

Μπορούμε λοιπόν να ξεχωρίσουμε τρεις πολύ διαφορετικές προτάσεις:

«Ο Θεός προκαλεί τον πόνο για να μας διδάξει».

«Ο Θεός επιτρέπει τις πραγματικές συνέπειες της ανθρώπινης ελευθερίας».

«Ο Θεός μπορεί μέσα στον ήδη υπάρχοντα πόνο να βοηθήσει τον άνθρωπο να έρθει “εις εαυτόν”, να μετανοήσει, να ωριμάσει και να επιστρέψει».

Η πρώτη παρουσιάζει τον Θεό ως δημιουργό του πόνου και κινδυνεύει να κατασκευάσει την εικόνα ενός τιμωρού ή ακόμη και σαδιστή Θεού. Η δεύτερη παίρνει στα σοβαρά το δώρο και το βάρος της ανθρώπινης ελευθερίας. Η τρίτη μιλά όχι για δημιουργία του πόνου αλλά για λύτρωση και μεταμόρφωσή του.

Η πίστη στον Θεό της αγάπης, λοιπόν, δεν απαιτεί να θεωρούμε τον πόνο θεϊκή τιμωρία ή παιδαγωγικό εργαλείο. Μπορεί, αντίθετα, να μας καλεί να πάρουμε πολύ

πιο σοβαρά την ανθρώπινη ελευθερία και τις συνέπειές της.

Ίσως τότε το βαθύτερο ερώτημα δεν είναι «Γιατί το επέτρεψε ο Θεός;», αλλά «Τι έχει κάνει ο άνθρωπος με την ελευθερία που του δόθηκε;».

Και όπου η απάντηση μας διαφεύγει, η άγνοιά μας δεν είναι απόδειξη εναντίον της αγάπης του Θεού.

Ο Θεός δεν χρειάζεται να στέλνει τον πόνο για να μας διδάξει. Αρκεί να μην ακυρώνει την πραγματικότητα της ελευθερίας μας. Και όταν η ελευθερία αυτή παράγει πόνο, μπορεί να μετατρέψει ακόμη και αυτόν τον πόνο σε δρόμο επιστροφής — χωρίς να είναι Εκείνος η πηγή του.

Πηγή: pemptousia.gr